CULTUL ȚARULUI ȘI PROMOVAREA ACESTUIA DE CĂTRE INSTITUȚIILE DE CULT ORTODOX¹

Ion GUMENĂI
Institutul de Istorie

CZU:94(478):27

<https://doi.org/10.52603/9789975351379.23>

The cult of the tsar and its promotion by Orthodox religious institutions

Summary: With the annexation of Bessarabia to the Russian Empire, not only economic, political and cultural changes took place, but also spiritual ones.

The strengthening of the role of the Orthodox Church for the idea of the Russian press will take place with the launch by Nicholas I of the well-known triad: “Orthodoxy, autocracy, people” – the three pillars on which Russian statehood will be based. It is interesting that “orthodoxy” in this triad occupies the primordial place and this in a multinational and multi-denominational state, and “autocracy” is on second place giving way to the Church. This position of the Russian Orthodox Church existed before and has been preserved since, with slogans such as “For Faith, the Tsar and Fatherland” or “Russian God, Russian Tsar and Russian People”.

Obviously, for this position, the Orthodox Church had to make a significant effort to spread the cult of the tsar, which also refers to Bessarabia as a component part of this colossus. And this is done through all existing measures and possibilities. This also refers to the publicity of books invoking the entire imperial family, to the publication of instructions and special regulations related to the manner and rules of performing divine services in honor of the emperor and the imperial family, as well as various actions aimed at promoting the imperial image.

Keywords: Tsar, Orthodox Church, propaganda, church books, Bessarabia.

Este cunoscut că pentru perioada secolului al XIX-lea și pentru arealul geografic avut în vedere adică spațiul dintre râurile Prut și Nistru, datorită condițiilor geopolitice create, apartenența confesională și viața spirituală a constituit elementul liant al apartenenței naționale și a recunoașterii identitare.

Prin înființarea unei noi eparhii în cazul nostru a Chișinăului și Hotinului s-a produs o încălcare flagrantă a canoanelor bisericii creștine, stabilite de către Sinoadele Ecumenice. Dar încălcarea a fost nu numai de ordin administrativ, dacă este posibil așa de spus, dar și de ordin de conținut, și ideologic. O înțelegere mai amplă a fenomenului este posibilă, dacă, credem noi, ne vom referi la o serie de autori ruși ai perioadei care fac o serie de referiri la instituția BOR și la funcțiile sale.

Așa, P.N. Miliucov afirma: “Credința părea ceva înăscut, nedespărțit de naționalitate dacă se poate spune o a doua natură... Un rus natural și ortodox, cât de mult nu și-ar fi schimbat convingerile religioase, din punct de vedere juridic nu ar putea înceta să fie un ortodox” (Милуков 1999: 194).

¹ Articolul a fost realizat în cadrul proiectului *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice*. (cifrul: 20.80009.0807.36).

Ideea respectivă de fapt a continuat să persiste la intelectualitatea rusă nu numai pe parcursul secolului al XIX-lea, aceasta fiind susținută și astăzi, de o parte de intelectualitate. În acest sens avem afirmațiile lui Alexandr Soljenițin care afirma: “Anume ortodoxia, și nu statalitatea imperială a creat tipul cultural rus. Ortodoxia păstrată în inimile noastre, în tradiții și fapte, va întări acel înțeles spiritual, ce îi unifică pe ruși de asupra considerentelor de neam. Dacă în deceniile următoare noi vom pierde, și vom pierde din volumul populației și a teritoriului și chiar statalitatea atunci una dintre nepieritoare va rămâne la noi Credința Ortodoxă și emanarea ei înaltă față de simțirea lumii” (Солженицын 1998:187).

Tipul credinciosului ortodox rus este redat cum nu se poate mai bine de către secretarul de stat și ministru al educației din perioada anilor 1824-1828. Așa pregătirea pentru traducerea în limba rusă a Bibliei a fost începută încă în perioada lui Nikolai I, dar cu stăruința amiralului Șişkov aceasta a fost oprită, iar primele tipărituri ruse au fost arse, deoarece după părerea acestuia citirea Bibliei în limba rusă și nu în slavonă, însemna de a umili destinul ei măreț, însemnând de fapt un pas înapoi de la ascultarea smerită și supusă ostășească (*a credinciosului ortodox c.a.*) spre o înțelegere și interpretare individuală, lucru imposibil de acceptat pentru Imperiul Rus.

Deci din cele expuse mai sus rezultă că „ortodoxia rusă” avea drept misiune de a transforma prin sine populația românească ortodoxă în „adevărați credincioși ai țarului”, adică adevărați supuși.

Odată constituită din punct de vedere administrativ, Biserica Ortodoxă din Basarabia, sau mai bine spus conducerea acesteia a trecut la o serie de acțiuni de ordin ideologic propagandistic, iar crearea de „adevărați credincioși ai țarului” nu putea avea loc decât prin creșterea importanței persoanei imperiale. Urma ca credința tradițională a basarabenilor să fie înlocuită cu masivitatea ortodoxă rusă pe de o parte, iar pe de alta la implantarea în mentalitatea colectivă a acelei imagini „salvatoare”, „benefice” încununată cu nimb a autocratorului.

Dacă este să ne referim la uniformizarea vieții spiritual-religioase a populației din spațiul pruto-nistean cu restul Imperiului Rus, ca exemplu avem introducerea la una din primele cărți tipărite la Tipografia eparhială din Chișinău în care Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni scria: “În sfârșit, noi de cuviință socotim să anunțăm tuturor a lor noștri supuși iubiți de către Hristos, din eparhia noastră că noi prin tipărirea acestei cărți, după instrucțiunile date nouă, urmând întru toate după cum este spus a traducerii cărților de rugăciune, tipărite în Rusia, am inclus conform datoriei noastre în această carte și pe toți sfinții ce sunt cinstiți de către Preaînaltul în Imperiul Rus Ortodox, păzit de către Dumnezeu, și de asemenea și miracolele ce au fost în multe locuri în Rusia de la Icoanele Preasfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu și Cinstitei Maria. Deoarece datoria noastră acum când Milostivul Dumnezeu a binevoit cu mâna a tot cinstitorului Împărat Alexandru I să ne izbăvească de asuprirea Agrariană și să ne unească la alte de dumnezeu păzite țări ortodoxe a puterii ruse, a noastră spun Datorie acum alături de alte popoare creștine ortodoxe în Rusia locuitoare este să sărbătorim și să prăznuim Sfinții ce i-au servit lui Dumnezeu în Rusia și căroră Dumnezeu pentru păstrarea de către ei a credinței ortodoxe, până la sfârșitul vieții, pentru dragostea lor fierbinte și pentru viața de o potrivă cu a Apostolilor prin care au luminat și au întărit credincioșii în credință unora

din care i-a proslăvit prin mulțime de miracole iar pre mulți din ei și cu moaște veșnice” (Челак 1909: 13-18)¹.

Din această Introducere, citată ante, observăm foarte clar faptul că capul noii eparhii insista asupra lărgirii „panteonului” de sfinți, de miracole și minuni ce veneau dinspre lumea rusă, și care era puțin sau deloc cunoscută populației ortodoxe române din spațiul pruto-nistean.

Această direcție a urmat și ulterior, și nu a fost doar una de moment. Discursul conciliant a primilor mitropoliți este însă înlocuit cu unul destul de agresiv al mitropoliților din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care urmau să continue scopurile puse de către Imperiul Rus în fața Bisericii Ortodoxe și anume cel de integrare *totală* a populației din Basarabia și a transformării acesteia într-o masă loială țarului. Așa, în discursul arhiepiscopului Pavel Lebedev (23 iunie 1871 – 16 iunie 1882) poate fi urmărită foarte bine această direcție, respectivul afirmând: “Voi de acum sunteți supuși credincioși ai Țarului rus, fii ai Rusiei, întorși la matcă, de sub stăpânire străină. Sunteți mădulare vii ale poporului rus, de la care v-a dezlipit forța. Fostul vostru arhipăstor stă acum aici, în fața ochilor voștri și dându-vă binecuvântare, vă pornește spre a intra în legături noi bisericești”(Buzilă 1996: 53).

Nici la începutul secolului XX situația nu se schimbase și printre instrucțiunile episcopului numit în eparhia Chișinăului și Hotinului Serafim Ciceagov (16 septembrie 1908 -20 martie 1914), printre alte instrucțiuni întâlnim: “Până acum în această parte spălată de Dunăre, s-a făcut puțin pentru unirea ei la spiritul pravoslavnic rusesc și la cultura rusă; mă bizui pe talentele tale, pe tinerețea ta, te chem nu numai la mari eforturi, dar și la activitate de sacrificiu de patriot rus ” (Buzilă 1996: 53). Deci aceste două ultime informații citate mai sus, trasează cum nu se poate mai bine linia directoare de activitate a Bisericii Ortodoxe din Basarabia, care pe lângă funcțiile sale tradiționale, urma să insuflă populației supușenia față de persoana autocratorului urmând a fi integrată în „spiritul pravoslavnic rusesc”.

De asemenea o serie de tipărituri se referă la o serie de evenimente ce nu reprezenta o importanță majoră pentru istoria acestui neam, ba mai mult erau chiar în afara istoriei acestuia, dar cu o mare încărcătură morală pentru populația rusă și cu un accent gras asupra persoanei țarului. În 1816 este tipărit *Te-deum de Nașterea lui Iisus Hristos* ce

¹ Челак А. Бессарабские Богослужбные книги на румынском языке, в «Труды Бессарабского церковного историко- археологического общества», 1909, Выпуск 2, с.13-18. De fapt Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni în momentul creării noii structuri ecleziastice pentru a nu aducea prea multe repulsii din partea locuitorilor Basarabiei scria către Sfântul Sinod că dorea înființarea unei mitropolii ținând seama de : „deprinderea clerului și poporului basarabean de a avea mai mult respect și încredere față de scaunul mitropolitan”. Prezența acestei clauze în proiectul lui Gavriil este mai mult decât o chestiune de orgoliu personal; doar Gavriil fusese titularul unei dintre cele mai importante eparhii rusești – a Kievului - și apoi exarh peste două Mitropolii ; îi va fi venit greu să se considere ... retrogradat la o eparhie de categoria a doua! În realitate această condiție fusese pusă nu pentru existența efemeră a unei persoane, ci pentru dăinuirea acestei instituții! Ea n-a mai fost respectată. După moartea lui Gavriil, pe toată durata ocupației rusești, 1812 – 1918, Biserica din Basarabia n-a mai fost condusă de mitropoliți.

cuprindea „Urmarea cântării de rugăciune cei de mulță/mire cătră D(o)mnul D(u)mnezeu care să cântă/ în zioa Nașterii Mântuitorului nostru Ii(su)s /H(risto)s, și a pomenirii izbăvirii bisearicii și / a împărăției Rossiei de năpădirea galilor/ și cu dâșii de doaozeci de neamuri” (Cereteu 2021). Și într-adevăr se face referire la victoria Imperiului Rus condus de către țar asupra armatelor lui Napoleon, care după cum este bine cunoscut a primit denumirea de Războiul de Apărarea Patriei din 1812 și care alături de Marele Război pentru Apărarea Patriei constituie două evenimente cruciale în istoria și viziunea moral-spirituală a națiunii ruse. Cât privește spațiul românesc, războiul cu Napoleon a lui Alexandru I este unul insignifiant din acest punct de vedere.

În același sens poate fi interpretată și „Slujbă de mulțămire lui Dumnezeu, celui în Sf(ă)nta Troiță Slăvită în zioa pomenirii închierii păcii între Împărăția Rosienească și între Crăiea Șvezilor și la aducerea moaștelor Sf(ă)ntului și binecredinciosului marelui Cneaz Alexandru Nevskii” tipărită la Chișinău în 1839 (Slujba 1838). Altfel nu ne putem explica acest lucru, afară de ideea enunțată mai sus, fiindcă teritoriul Basarabiei și a populației de aici cu victoria reputată de către Imperiul Rus asupra suedezilor efectiv nu are nimic, afară de șederea lui Carol al XII-lea la Tighina, în timpul pribegiei sale după bătălia de la Poltava. În plus este adus elogiul lui Alexandr Nevskii, care de asemenea credem că nu se înscria tradiției istorico-religioase a populației autohtone dar vine să puncteze importanța persoanei imperiale.

Deci, avem încercarea de înglobare în memoria istorico-religioasă a populației românești a unor evenimente ce sunt complet nesemnificative pentru istoria și tradiția acestui neam, dar cu un ecou deosebit pentru statalitatea rusă și în același timp de amplificare a persoanei autocratorului.

În contextul acestei propagande de uniformizare a rânduielilor bisericești din Basarabia cu cele din Imperiul Rus, se înscrie și activitatea instituției Bisericii în statornicirea în mentalul colectiv al populației românești autohtone a imaginii prielnice a țarului. După cum am arătat mai sus în conformitate cu ideea existentă la curtea imperială de la Sankt – Petersburg populația loială țarului era populația ce trebuia să gândească „rusește” și să fie „de o credință cu țarul (одной царской веры)”. Aceasta urma să se încadreze binecunoscutei triade „Ortodoxie, Autocrație, Poporaneitate” (православие, самодержавие, народность) înaintate de către ministrul educației S. S. Uvarov pe timpul lui Nikolai I.

Cel mai elocvent în acest sens credem că sunt titlurile cărților ce se tipăreau la Chișinău. Așa *Molebnicul* din 1816 avea titlul: „Întru Slava Sf(i)nteii, cei de o ființă de / viață făcătoarei și ne despărțitei Troiță, / a Tatălui, și a Fiiului, și a Sf(ă)ntului Duh. / Cu porunca Prea Blagocestivului Singură / Stăpânitoriului Marelui Domnului Nostru / Împăratului Alexandru Pavloviciu a / toată Rossia în ființa Soției Sale a Preabla / gocestivei Doamne Împărătesei Elisave / tei Alexeevnei, și a Maicii lui Preabl(a)go / cestivei Doamne Împărătesei Mariei Fe / odorovnei, și în ființa Binecredinciosului / Domn Țrsarevici și a Marelui Cneaz Con / stantin Pavlovici, și a Soției Sale bi / necredincioasei Doamnei Marei Cneaghine Anii / Feodorovnei, și a Bine Credincioșilor / domni Marilor Cneji Nicolae Pavlo / vici, și Mihail Pavlovici, și a Bine / Credincioasei Doamne Marei Cneaghine Mariei Pa / vlovnei, și a soțului ei, și în ființa Bi / necredincioasei Doamnei Marei Cneghine Ecate / rinei Pavlovnei, și a binecredincioasei / doamnei

Marei Cneaghine Anei Pavlovnei. Iară/ cu blagosloveniia Prea Sf(ă)ntului îndreptătoriu / lui Sinod, și a Preaosf(i)ntului Gavri /il, Exarg Mitropolit Chișinăului, și / Hotinului s-au tipărit cartea aceasta, ce se / numeaște Molebnic, adică rânduiala cântă /rilor de rugăciuni, și a Paraclisurilor osă / bite în Exarhiceasca tipografie a Basarabi / ei, ce să află în Sf(ă)nta Mitropolie a Chiși /năului și a Hotinului în Chișinău, la / anul de la facerea lumii, 7323. Iară de / lanașterea cea după trup a lui D(u)mnezeu cu /vântului 1815. Indictionul 3, în luna lui dechemvrie”.

Pentru a nu merge prea departe, lucrarea conține o serie de texte religioase, printre care și un *Paraclis ce să cântă la praznicile împărătești când să face praznic de mulțumire la început de an* în care familia țarului în extenso, după cum este citat mai sus, este amintită de șase ori (Molebnic 1815).

În felul acesta, dacă luăm în considerație faptul că Instituția Bisericii îndeplinea un rol de mass-media din zilele noastre, atunci putem să presupunem impactul avut de aceste tipărituri în primul rând asupra preoților, iar în al doilea rând asupra enoriașilor. Mai mult, credem că înșiruirea fără temei a tuturor membrilor familiei a țarului nu avea alt rol decât sublinierea continuității și forțelor autocratorului, a fastuozității familiei imperiale și în cele din urmă urmarea o latură psihologică de impunere.

Mai mult o astfel de formulă nu era cunoscută în cadrul Țării Moldovei. Și în acest sens vom da drept exemplu Psaltirea tipărită la Iași un an mai târziu lucrării citate anterior și care avea titlul: „*Psaltirea fericitului Proroc Împăratului / David/ cu rugăciuni după catizme, și cântările lui / Moisi, cu psalmi aleși, și cu pripealele lor / cu Paraclisul Născătoarei de D(u)mnezeu al doi / lea, cu pashalie. Pe 56 de ani. / Acumtipărită, în zilele Prea luminatului / Domn Scarlat Calimahi voievod. / Prin oserdiia și chiełtuiala Preaosf(i)ntului Mitropolit al Moldaviei, / Kirio, Kirio Veniamin. / Întru al cincelea an al Arhipăstoriei sale după /a dooa chiamare și suire la scaunul Sf(i)nteii Mitropolii. / În tipografia Sf(i)nteii Mitropolii, în Iași / la anul de la H(risto)s 1817”* (Cereteu 2016: 152-153).

Deci observăm că este menționat doar domnul și mitropolitul în timpul căruia s-a tipărit lucrarea. Cineva ar putea să conteste, explicând simplitatea tipăriturilor din Țara Moldovei, care ca teritoriu și statut evident că nu se compara cu Imperiul Rus. În acest caz, avem exemplul unei tipărituri din anul 1804, care se tipărea la Buda și se intitula: „*Mineiul / luna lui noiembrie/ carele mai întâiu sau fost tipărit tălmăcit prin / nevoința Preaosf(i)ntului Episcop a Râmnicului / Chesarie. / Iară acum a doaoară după Izvodul ce adevărat al / Mineiului celui Mare dat la tipariu în zilele Prea / înălțatului împărat al Romanilor și Apo / stolicescului Craiu / Franțisc al Doilea / cu Blagosloveniia Exțelenții sale Preaosf(i)ntului / Domn / Stefan Stratimirovici. /Arhiepiscopul .și . Mitropolitul Vesearicii Răsăritului din / Carloveț. / În Buda / s-au tipărit în Crăiasca tipografie a Ooniversită / ții din Peșta la anul de la H(risto)s 1805”* (Cereteu 2021).

Din câte se poate observa, nici în cazul domnilor Țării Moldovei, nici în cazul împăratului habsburgic, nu avem acea înșiruire a familiei imperiale, care după noi, în cazul țarilor, și ne vom repeta, avea o funcție psihologică de demonstrare a dominării.

Faptul că această enumerare în extenso a întregii familii țariste cu toate rubedeniile apropiate avea un caracter propagandistic, îl putem deduce și din faptul că o astfel de formă nu se găsește în cărțile tipărite nemijlocit pe teritoriul Rusiei.

Aşa avem de exemplu publicată în 1764 cartea Vieții Sfinților, la Kiev, în Lavra Pecerska care are următorul titlu: „Во сла́вѣ стѣмъ, / єдиносѣщныиъ, ѿивотвори́щиъ, и не-раздѣлнѣи-/мыи ТРОЦЫ, ОЦА, и СН҃А, и ст҃агоуу А́г҃а· / Повелѣніемъ Благочестіви́и ѿа Самоде́рѣав-/ни ѿа Великіа ГД҃ри На еа / ИМПЕРАТРИЦЫ ЕКАТЕРИНЫ АЛЕКСІЕВНЫ / всєа Руссиі· / при Наслѣдникѣ Єа. Благовѣрномъ ГД҃рѣ / Цесаревичѣ и Великомъ Кнѣзѣ ПАВЛА ПЕТРОВИЧѢ· / Благословеніемъ Єе Ст҃ѣишаго Правител-/ствцагоуу СВ҃ЮДА, / КНИГИ ЖИТИИ СТ҃ИХЪ / Мевана́дєсаѣи мѣей, єже єсть· Септѣмврїй / Окто́мврїй, Нємврїй, Декѣмврїй, Іаннѡ́арїй, / Феврѡ́арїй, Ма́ртъ, Апріла́и, Ма́и, / Ію́нїй, Ію́ліи, Авгꙋстѣ, / Поисправленіи сѣнапечатанныхъ пѣрвыиъ / тисненіемъ въ царствѹющемъ великомъ гра́дѣ / Москвѣ, въ лѣто ѿ сотворенія міра, ЗСЗИ, / ѿ Рѣтва Єе Хр҃това, а́нд, / Індікта и, / Напечата аса пѣрвыиъ є тисненіемъ / во стои великой чдоотво́рнои / Києвопечѣрскои ЛА РЕ, / при Архімандритѣ ЗСОСИМѢ. / Въ лѣто ѿ сотворенія міра, ЗСОВ, / ѿ Рѣтва (є по па́бти БГА СЛОВА, а́вѣд” (Cereteu 2021).

De fapt aceiași formă scurtă este folosită și în cazul lucrărilor publicate în Țara Moldovei, atunci când aceasta este sub ocupația militară rusă. Așa, Viețile Sfinților pentru luna ianuarie tipărită la 1812 la Mănăstirea Neamțului poartă următorul titlu: „Întru Slava Sf(i)nteii / și cei de o ființă și de via / ță făcătoare și nedespărțite / Troițe , a Tatălui, și a / Fiului, și a Sf(ă)ntului Duh./ În zilele Prea Blagocestivului singur / stăpânitorului marelui Domn Împărat / Alexandru Pavlovici a toată / Rosiia, I proci, I proci, I nproci. / Cu Blagoslovenia Preasf(i)nțitului îndrep / tătoriului Sinod și al aceuiași Clen și / Exarh în Moldaviia și Valahiia și Basarabia, / a Preaosf(i)nțitului Mitropolit Kirio, Kir / Gavriil. / Cu ajutoriul bine credincioșilor și de / H(risto)s iubitorilor patrioți. / S-au tipărit această Sf(ă)ntă și prea folo / sitoare carte, ce cuprinde întru sineși viețile / Sf(i)nților din luna lui Iannuarie, care acum / s-au tălmăcit din limba rusască în cea Romă / nească, lângă care s-au mai adaogată oarecare / și din cea grecească spre mai mult folos de obște, / în Sf(ă)nta Mănăstire Neamțul, întru a sa / tipografie în vremea precuvioșiei sale Kir / Ioann, Arhimandrit șistareț Sf(i)n(telor) m(ă)n(ăstiri) Naemț / și Secului. / La aul 1812. Maiu 17.” (Cereteu 2016: 117-119).

Același lucru se întâmplă și în timpul ocupației ruse a Principatelor Române, din 1828-1832, când este publicat în 1830 Mineiul lunii ianuarie intitulându-se: „Întru / Slava Sf(i)nteii și ceii / de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei Treimi / Mineiul / lunii lui ianuarie Bine credinciosului / singur stăpânitoriului Marelui domn și împărat / Nicolae Pavlovici/ a toată Rossia. ș. c. l., ș. c. l., ș. c. l., / după izvodul cel îndreptat de Preas(i)ntitul epis / cop al Argeșului, Kir Iosif / cu blagoslovenia, îndemnarea, și cu tot ajutorul / Preasf(i)ntitului) și de D(u)mnezeu alesului Arhiepiscop și / Mitropolit al Sucevei și și al Moldaviei Kiru Kir / Veniamin. / prin uesterdia Preacuviosului Arhimandrit și / stareț a Sf(i)nelor Mănăstiri Neamțului și / Secului, Kir Dometian / în Sfânta mănăstire Neamțul. / întru însă i a sa tipografie cea acum de noi/ făcută. Anul 1830 / De shimonahul Isaia Tipograful, și de / ieromonahul Inochentie” (Cereteu 2021).

Chiar și atunci când era preluată o tipăritură din Basarabia, unde familia împăratului rus apare în extenso, așa după cum am arătat mai sus, și se retipărea în Țara Moldovei, de asemenea se folosea o formă prescurtată, așa după cum o avem în *Slujba de mulțumire lui Dumnezeu în ziua Nașterii Mântuitorului*, tipărită în tipografia Mănăstirii Neamț la 1853 cu denumirea: „*Urmarea cântării de rugăciuni / cei de mulțumire către D(o*

mnul D(u)mnezeu / care să cântă în zioa Nașterii Mântuito / rului nostru Ii(su)s H(risto)s, și a pomenirii izbăvi / rei și a împărăției Rossiei de nă / pădirea galilor, și cu dânșii de doao/ zecu de neamuri.

S-au tălmăcit pre limba românească din cea Slo / venească și s-au tipărit în tipografia Basarabiei / în Chișinău,, anul 1826, iară acum a doao oară în zilele Preablagocestivului singur Stăpâni / toriului Marelui Domnuluinostru și împărat / Nicole Pavlvici / a toată Rossiia. Ș.c.l., ș.c.l., ș.c.l. / Cu Blagosloveniia înalt Preosf(i)ntit Arhiepisc(op) și Mitropolit al Moldaviei, Kirio Kir / Sofronie / prin sârguința Preacuviosului Arhiman-drit și / stareț Sf(i)ntelor M(ănă)c(tiri) Neamțului și Secului / Kir Iatanail / în tipografia Sf(i)nteii ” M(ănă)c(tiri) Neamțul. / Anul 1853” (Cereteu 2021).

Dacă este să urmărim această filieră sau subiect, printre primii pași în acest sens a fost și publicarea în 1817, , Rânduiala / panhidei ce să face pentru răposaii Marii / Domni Împărați, și împărăteșe, pentru /

Țari și Țarine a toată Rossia, și pentru prea / înălțata lor familie. S-au tipărit pe limba românească din cea / slavenească și s-au tipărit în exarhiceasca / tipografie din Mitropolia Chișinăului, / pentru trebuința, și înlesnirea slu / jitorilor bisericești moldoveani, / din eparhia Chișinăului, / la anul 1817.

În 1818, aceeași lucrare este retipărită dar în limba rusă cu denumirea [Чин о поминовении царской семьи], adică Rânduiala panhidei familiei împărătești.

Ediția românească este mai desfășurată ca număr de foi decât cea rusă, prezintă 39 de foi, tipărite cu negru, pe o coloană, cu 19, 21 de rânduri pe pagină. Cartea este compusă dintr-o predoslovie a Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni (f. 1v -2 v) și trei Izvoduri (f. 3-39). Ediția rusă din 1818 nu are foaie de titlu, iar anul și locul tipăririi cărții sunt la sfârșit. Exemplarul identificat printre cărțile bibliotecii mănăstirii Noul Neamț are coperta din carton și este deteriorată (Cereteu 2019: 178)¹.

Lucrarea este împărțită în trei paragrafe - izvoade:

„Izvodul 1: De pomenirile ce se fac în fieștecare an la lunile și zilele mai jos însemnate pentru marii domni, împărați și împărăteșe, pentru țari și țarine și pentru preainălțata lor familie, cu arătare în care zi și pentru cine anume, pre lângă cealaltă biserică sfântă slujbă se cade să se facă pomenire după rânduiala bisericească”.

„Izvodul 2: După care datori sunt să-i pomenească pe marii domni, împărați și împărăteșe, țari și țarine și pre înălțata lor familie slujitorii de cele sfinte de prin slobozii și de prin sate”.

Izvodul 3: Cum să se săvârșească pomenirea pentru toate cele mai sus însemnate, prea înaltele persoane la panhidele cele de obște” (Cereteu 2019: 179-180).

Astfel vedem că panahida familia imperială urma să fie citită în anumite zile după cealaltă biserică sfântă slujbă, într-o anumită ordine în slobozii și în sate și după panhidele cele de obște.

Dacă este să ne referim la cel din urmă izvod, atunci lista familiei imperiale ce urma să fie pomenită era constituită din: Petru I, Petru al II, Petru al III, Pavel I,

¹ Igor Cereteu, Contribuție la Bibliografia Românească Veche. Rânduiala panhidei familiei împărătești Chișinău 1818, în „Apulum”, Chișinău, LVI, 2019, p. 178. Cercetătorul Igor Cereteu mai arată că această lucrare a fost retipărită în anul 1827.

Preacuvioaselor doamne împărătese: Ecaterina I, Ana Ioanovna, Elisaveta Petrovna, Ecaterina a II A precuvioșilor domni Țari și mari Cnezi: Ioan Vasilievici, Fiodora Ioanovici, Mihail Feodorovici, Alexia Mihailovicia, Feodora Alexeevici, Ioann Alexeevici, A preasfințitului Patriarh Filaret Nichitici, A precuvioșilor doamne împărătese și mari cneaghini: Evdochia Lucianovna, Marii Ilicina, Agatia Simeonovna, Marfa Matveevna, Natalii Chirilovna, Parascheva Fiodorovna, Monahinea Elena, Marea stareță Marfa Ioanovna, Blagocestivilor domni țarevici și mari cnezi, Alexei Alexeevici, Alexei Petrovici, Blagocestivele doamne țarevnele Ana Petrovna, Blagocestivei doamnei și mare cneaghină Natalia Alexeevna, Alexandra Pavlovna, Elena Pavlovna, Credincioaselor bisericii, împărătese și mari cneaghini Tatiana Mihailovna, Irina Mihailovna, Shimonahiei Anfisa Mihailovna, Shimonahiei Sofia Alexeevna, Inohiei Margarita Alexeevna, Feodosia Alexeevna, Eudochia Alexeevna, Mariia Alexeevna, Ecaterina Alexeevna, Natalia Alexeevna, Ecaterina Ioanovna, Parascheva Ioanovna și a Drept credincioasei împărătese, mare cneaghină Natalia Alexeevna, a ostașilor ortodocși și a tuturor ce pentru credință și patrie în lupte au murit.

Deci în total sunt amintite 42 de persoane din familia imperială, care urmau să fie pomeniți după cum am văzut practic pe tot parcursul anului și în toate lăcașurile de cult din Basarabia. Acest lucru nu este altceva după părerea noastră, decât un instrument de propagandă care avea o țință foarte bine determinată – populația autohtonă românească - ce urma să obțină repercusiuni și urmări semnificative pentru acest segment al populației.

Nu cunoaștem o asemenea lucrare la nivel de stat în cazul Țării Moldovei și a Țării Românești, când instituțiile aflate sub auspiciile Bisericii Ortodoxe să amintească Domnitorii și membrii familiilor sale în serviciile de pomenire.

Este evident că poate apărea reproșul că o astfel de enumerare de domni, pot fi întâlnite în anumite pomelnice din Țara Moldovei. Analiza, însă, a Pomelnicului de la Bistrița (Pomelnicul 1941), Neamț (Clit 2020) și Secu (Clit 2017) ne conduc însă la o altă concluzie. Anume că, într-adevăr, aceste pomelnice conțin nume de domnitori, dar aceștia sunt domnitori și nu numai, dar toți ctitorii acestor așezăminte monastice. Este adevărat că în cazul Mănăstirii Neamț și Secu, lista este deschisă chiar de împărați și împărătese ruse (în primul sunt amintiți 16, iar în cel de al doilea zece), dar în pomelnicul de la Neamț, dar de exemplu, în dreptul țarului Mihail Fiodorovici se specifică: „Acesta, mare făcătoriu de bine și miluitoriu s-au arătat asupra Monastirii Xeropotamului (adecă) a Secului, și în tot anul își înnoia pre a sa facere de bine spre Monastirea Secului până la fericita pomenire a Ecaterinei a do(u)a, împărătesii a toată Rossiia, după spunerea bătrânilor, ci spre a noastră nenorocire, pentru năvălirea tatarilor, ș(i)-au prăpădit pre a sa scrisoare împărătească de dănuire (pentru care și până acum să află întru întristare)” (Clit 2020). Prin urmare sunt amintiți doar ctitorii, în sensul larg al cuvântului, adică binefăcătorii, care sunt pomeniți la anumite sărbători și în anumite lăcașuri, spre deosebire de Basarabia unde familia imperială trebuia să se amintească anul înapoi și în toate locașurile ortodoxe.

În concluzie, informațiile prezentate mai sus, ne permit să afirmăm, că instituția Bisericii Ortodoxe din Basarabia, la inițiativă administrației ruse și inclusiv a autocratorului, prin intermediul Sfântului Sinod a avut de îndeplinit pe lângă funcțiile sale tradiționale și funcția propagandistică. Aceasta avea două linii directorii principale

și anume: pe de o parte de a îndepărta de tradiția ortodoxă românească a populației din spațiul pruto-nistean și uniformizarea acestei veți cu restul spațiului imperiului; pe de alta de a susține și a propaga cultul imperial rus în vederea creării unor potențiali cetățeni fideli țarului.

Bibliografie:

Buzilă Boris. Din istoria vieții bisericești din Basarbia. Chișinău: Editura Fundației culturale românești, Editura Știința, 1996.

Cereteu Igor. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova*, Chișinău: Ed. enciclopedică, 2016.

Cereteu Igor. *Contribuție la Bibliografia Românească Veche. Rânduiala panihidei familiei împărățești Chișinău 1818*, în „Apulum”, Chișinău, LVI, 2019, p. 175-179.

Cereteu Igor. Valori cărțurărești din biblioteca mănăstirii Noul Neamț (tipărituri din secolele XVI-XX), Chișinău: Lexon Prim, 2021 (Sub tipar).

Clit Costin. Pomelnicul Mănăstirii Secu din 1845. În Buletinul Informativ al Simpozionului Național, Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei, vol. III, 2017, p. 199-250.

Clit Costin. Pomelnicul Mănăstirii Neamț, Editura, 2020.

Molebnic, Chișinău, Tipografia Exarhiceasca, 1815. (<http://www.moldavica.bnm.md>).

Pomelnicul Mănăstirii Bistrița publicat de Damian O. Bogdan, București: Imprimeriile Statului, 1941.

Slujba în cinstea biruinței asupra Șvezilor, Chișinău: Tipografia Duhovniceasca, 1838. (<http://www.moldavica.bnm.md>).

Миллюков П.Н. Очерки по истории русской культуры. В 3-х т. Т. 2. М.: МЦСКВА: 1994.

Солженицын А. Россия в обвале. Москва: Русский путь. 1998.

Челак А. Бессарабские Богослужебные книги на румынском языке, În: «Труды Бессарабского церковного историко- археологического общества», Выпуск 2, 1909, с.127-182.

Date despre autor: Gumenai Ion, doctor habilitat, conferențiar universitar, cercetător științific principal, Institutul de Istorie, MECC.

E-mail: gumenai@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4501-3855>